ГЛОБАЛНАТА СРЕДА ЗА СИГУРНОСТ И СЪВРЕМЕННИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СИСТЕМАТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

АС. Д-Р ВЛАДИМИР БАБАНОВ

*Ас. д-р **Владимир БАБАНОВ** е роден в гр. Петрич през 1984 г. През 2007 г. придобива бакалавърска степен в ЮЗУ „Неофит Рилски“ по специалността Международни отношения. През 2009 г. Придобива магистърска степен по Международна сигурност в СУ „Св. Климент Охридски“, а през 2015 г. придобива ОНС „доктор“ по Международни отношения в СУ „Св. Климент Охридски“. Понастоящем е преподавател в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ при Правно-исторически факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“.*

***Резюме:** Темата за ефектите на Ковид-19 върху света са безспорен тематичен акцент пред държавите и обществата. Вирусът усложнява глобалната среда за сигурност, но големите процеси, присъщи за системата на международните отношения, не са престанали своето развитие. Статията обръща поглед върху отношенията между големите сили на 21-и век, йерархията в системата и нейния характер- наченките на многополюсен свят съвсем не са гаранция за подобно развитие. Наред с взаимодействието между големите центрове на сила съществуват значителен брой глобални процеси, влияещи на международната сигурност.*

***Ключови думи:** международна сигурност, многополюсен свят, международни отношения, среда за сигурност, глобализация, икономика, американско лидерство*

THE GLOBAL SECURITY ENVIRONMENT AND CONTEMPORARY CHARACTERISTICS OF THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM

ASSISTANT DR. VLADIMIR BABANOV

***Abstract:** The COVID-19 impact on the world is an undeniable thematic focus for the states and societies. The virus complicates the security environment but the significant processes typical for the international relations system have not stopped to develop. The article turns towards the relations between the Great powers of 21st century, the hierarchy in the system as well as its nature- the contours of a multipolar world does promise its development. Parallel to the interactions between the big centers of power a significant number of processes exist which impact the international security environment.*

***Key words:** international security, multipolar world, international relations, security environment, globalization, economy, American leadership*

През последната повече от година държавите по света са насочили своите усилия приоритетно към борбата с глобалната пандемия от Ковид-19. Използват се огромни ресурси в опит да бъдат опазени човешки животи и да бъдат минимизирани социално-икономическите ефекти от противоепидемичните мерки. Научната мисъл приоритетно акцентира върху новата ситуация и мащабната промяна, която тя предизвиква. Значимите процеси, които протичат в международните отношения, обаче, не са спрели своя ход, а фундаменталните въпроси, като йерархията в системата, средата за сигурност и отношенията между големите играчи продължават да търсят отговор. Структурата

на международната система остава въпрос, който в най-голяма степен определя предизвикателствата пред международната сигурност и насоката на развитие на света.

Според Джоузеф Най-младши, основен отличителен белег на съвременната международна система е нейният многоаспектен характер: *"... силата в глобалната информационна ера е разпределена като в триизмерен шах. Най-горната, военната дъска е еднополюсна със Съединените щати далеч превъзхождащи останалите държави, но средната дъска- икономическата е многополюсна с Америка, ЕС и Япония, отговорни за две -трети от световните продукти, а последната дъска в транснационалните отношения пресича границите извън контрола на правителствата и има широко разсеяна структура на силата."*[1] В измерението на конвенционалната военна сила Съединените щати са страна, която притежава технологично преимущество, съпроводено с наличие на мащабна мрежа от военни алианси и многобройни икономически партньори по света. Въпреки опитите на други държави да изградят ефективни военни способности, с които да защитават своите интереси зад граница, дистанцията спрямо САЩ представлява сериозно предизвикателство за военно-промишлените им комплекси. Употребата на сила в съвременната международна система, обаче, носи негативи и предизвиква мащабни реакции поради нарасналата чувствителност на световната общественост. Това превръща военната сила в непълен елемент от мощта на субектите, които се нуждаят от допълнението на „меката сила", чрез което да легитимират и оправдаят морално нуждата от използване на военни мерки.

По отношение на икономическия аспект се забелязва мащабна промяна на световния ред-доминацията на западните държави е все по-застрашена, тъй като Китай се утвърди като втора икономическа сила, следван от Япония, а Индия, Бразилия и Русия дават сериозна заявка за трайно изместване на Германия, Франция и Великобритания от челните позиции. Допълнителен катализатор на тази мащабна промяна се оказа и кризата от 2008 г., която очерта сериозните системни недостатъци на икономиките от Европа и Северна Америка, останали все още нерешени според някои автори[2]. Стагнацията на американския пазар в годините след 2008 г. постави огромни въпросителни пред китайския икономически растеж, пряко зависещ от здравето на американската икономика. Япония се оказа в още по-сложна ситуация поради десетилетния икономическият застой, влошен от земетресението от 2011 г. и аварията в АЕЦ „Фукушима". Спадът в цените на ресурсите забави растежа на Русия, имаща амбиции да води регионални интеграционни общности, а Индия продължава да среща трудности по пътя си към глобална сила- статут, който е очакван от дълго време, но все още недостижим за Ню Делхи. Икономическият фактор се оказва основният контекст, в който се развиват отношенията между държавите през последните десетилетия, а стагнираща икономика би породила несигурност у субектите и готовност за по-твърд подход при защита на техните интереси. Глобалната пандемия задълбочи икономическите и финансови предизвикателства пред държавите по нов начин, което постави отношенията между големите сили в контекст на изострена конкуренция, протекционизъм и напрежение.

В трети важен аспект на международната система недържавни играчи взаимодействат с изключителен интензитет и изправят държавните субекти пред сериозни дилеми, тъй като международното право невинаги успява да регулира тяхната дейност. Както стана дума по-рано, недържавните играчи са изключително разнообразни. Киберпространството, което е ново и динамично измерение на международната система, осигурява необятна среда за взаимодействие между различни субекти, като там налагането на правила е изключително трудно и неефективно. Във виртуалното пространство се осъществяват огромен брой дейности като комуникации, трансакции, бизнес и търговия, престъпления, шпионаж и саботажи, както и действия с военен характер, които все още не са разгърнали пълния си потенциал. Всички субекти са уязвими, като към момента е изключително трудно да се прецени балансът на силите в електронната среда.

Големият процес, който протича в международните отношения в наши дни е преходът на силата от запад на изток, главно олицетворен от възхода на Китай, но и на Азия като цяло, като това е силен сигнал за настъпването на исторически ново разпределение на глобалната политическа мощ. В този нов, сложен геополитически контекст, САЩ продължават да бъдат най-богата и влиятелна дър-

жава, поради което развитието на международната система зависи в значителна степен от тяхното поведение, но за разлика от близкото минало все по-голяма важност добиват няколко други субекти, чието геополитическо влияние нараства осезаемо. Поставени под този знаменател, съвременните „велики сили“ намират израз в лицето на САЩ, Китай, Русия, Япония, Индия и ЕС.

Внимателният поглед към тези субекти ще разкрие, че всеки един от тях изпитва значителни системни затруднения. Начините чрез които САЩ се стремят да решат вътрешните си проблеми загатват за вероятно прибързано заключение, че страната е в необратим упадък, докато предизвикателствата пред останалите могат да се окажат сериозни пречки към утвърждаването им като глобални полюси и да подкопаят способността им да влияят по-значимо върху световните събития. Евразия продължава да бъде централната арена с висок потенциал за международни конфликти и сблъсък между основните сили, като огромното напрежение в света изплува чрез ожесточени спорове за ресурси, вода, морски граници, сериозни религиозни и етнически противоречия, а съществуващото вече участие в тези процеси на големите сили може да доведе до верижна реакция с мащабни последствия.

Каквито и разлики по отношение на сила и способности да съществуват между основните сили, изглежда, че нито една от тях не може самостоятелно да предложи или осигури необходимата рамка за постигане на геополитическа стабилност в Евразия. Това обстоятелство извежда на преден план нуждата от конструктивен подход, който до момента е опасно неглижиран. Противоречивите отношения между САЩ и Русия, Китай- Индия и Япония, както и все още неясните отношения между САЩ и Китай, Русия- ЕС, Япония- Русия и Русия- Китай, намират израз в Съвета за сигурност на ООН чрез традиционното разделение, познато още от Студената война. Това често блокира опитите за достигане на официална международна санкция и принуждава основно САЩ да търсят легитимация чрез други организации, например Г20. Слабостта на международните правителствени организации е ясно видима и тяхната неефективност, особено тази на ООН, превръща въпроса за реформа в изключително актуален проблем. Липсата на ефективни международни структури, които да налагат общоприети норми, базирани на широко съгласие и международното право, тласка страните към едностранна защита на техните интереси.

Научната мисъл е изключително разделена по отношение дефинирането на световния ред и посоката, в която се развиват международните отношения днес. Разнообразието от мнения е огромно, като значителен брой автори се концентрират както върху тезата за многополюсния свят и нейни производни- Самир Амин[3], Чарлз А. Купчан[4], Дилип Хиро[5], Томас Фрийдман[6], така и върху запазването на американското преимущество в обозримо бъдеще- Робърт Кейган[7], Джеймс Бенет и Майкъл Лотъс[8], Джордж Фрийдман[9]. Без съмнение обаче, светът навлиза във все по-хаотичен етап от своето развитие, в който грубата военна сила е недостатъчна за разрешаване на конфликти, както и мекатa сила сама не предлага нужните инструменти за запазване на мира в системата. Да се предрича, че Китай ще задмине САЩ и ще заеме тяхното място, напомня изключително много за прогнозите, че Германия ще измести САЩ през 30-те години на миналия век, както и че СССР и по-късно Япония ще сторят същото.

Икономическият възход на няколко страни сам по себе си не е достатъчен за възникването на многополюсен международен ред, тъй като сериозният въпрос пред Китай, Индия, Бразилия и Русия е дали политико- икономическият модел, който изграждат, ще бъде устойчив в дългосрочен план и едновременно с това дали ще бъде привлекателна алтернатива на системите в западните общества. Екологичните проблеми, натрупващи се на тяхна територия, твърде силната зависимост от износ и желанието на чужди пазари да купуват техни стоки, както и обвързването на икономическия растеж единствено с продажбата на енергийни ресурси зад граница или с износ на стоки с ниска добавена стойност, поставят сериозни въпроси пред дългосрочния растеж на страните от БРИКС, както и пред социалния ред в тези държави.

Без съмнение, икономическото развитие на тези страни, особено на Китай, както и неговото военно модернизиране, са безпрецедентни като мащаб и темп, но единствено това е малко вероятно да доведе до възникване на многополюсен ред в света. От друга страна, международната система е твърде динамична, за да е възможно някоя държава да определя сама фундаменталните проце-

си в света. От решаващо значение ще бъде как и дали големите сили ще съумеят да консолидират около себе си достатъчна международна подкрепа, за да дадат предимство на своите възгледи за устройството на системата. В този случай САЩ имат предимство, тъй като военните алианси, създадени след Втората световна война, продължават да съществуват, а икономическите ѝ партньори продължават да се увеличават. В този контекст Фукуяма акцентира върху значението на силата и заключава в своята книга от 2006 г., че: „*Американската мощ остава определяща за световния ред… Притежавайки големи сили, и по-важно, технологията, мобилността и логистичните мрежи, които да позволят тяхното разполагане по света, Съединените щати обезкуражават средно големите сили да търсят военна доминация в техните региони*“[10]. Привлекателността на останалите претенденти за глобално лидерство често е поставена под съмнение поради характера на вътрешното им устройство или твърде силовия подход в отношенията им с техните съседи.

В международните отношения съществуват особени процеси, независещи от взаимодействията между водещите страни, но оказващи мащабно влияние върху света и международната сигурност. Основно могат да бъдат посочени като:

- Възникване на глобална икономическа система- глобализацията и умножаващите се потоци от финансови и материални активи след края на Студената война свързаха страните в широка мрежа от взаимна търговия и инвестиции. Принципите на отворения пазар бяха наложени в търсене на изгода от субектите, като това доведе до безпрецедентно обвързване на икономиките им. С рухването на алтернативния икономически строй през 1989 г. капитализмът остана единствената значима система, чрез която се осъществяват стопански отношения по света.
- Засилено влияние на недържавните субекти- пряко следствие от демократизацията и глобализацията, неправителствените организации се утвърдиха като изключително разнообразни по своя характер. Тяхната роля в международните отношения се засилва и те са субектите, които поставят под въпрос системната доминация на държавите. Най-различни НПО по света притискат държавите за демократизиране, конкурират се с тях икономически, влияят на техните решения и дори оспорват държавния монопол върху силата.
- Засилена взаимообвързаност между субектите- наднационалните интеграционни общности като ЕС, АСЕАН, МЕРКОСУР създават политическа свързаност между участващите в тях, като колективният интерес де юре е поставен над националния. Военните съюзи обвързват отношенията за сигурност между участващите субекти, разчитащи взаимно едни на други за своята сигурност и защита от заплахи с външен произход. Банковите системи на страните са също силно обвързани, което прави всички страни уязвими от финансови сътресения, случващи се далеч от техните граници.
- Скоростна технологична революция- нововъведенията променят начина не само на комуникация между хора, институции и държави, но и начина на извършване на търговия и водене на война. Киберпространството се утвърди като още една арена, в която различни субекти могат да нанесат значителни поражения върху свои конкуренти, а прогнозирането накъде ще поеме света чрез технологичната революция се оказва изключително затруднено. Нагласата, че високотехнологичното бъдеще носи единствено ползи, е твърде опасна, тъй като за пример можем да посочим технологията за триизмерно принтиране, която прави възможно произвеждането на огнестрелни оръжия в домашни условия.
- Умножаващи се заплахи за сигурността- интензитетът и сложността на новите явления, засягащи международния живот съдържат потенциал за влошаване на средата за сигурност в различни точки на света. Надигащият се фундаментализъм, ограничените ресурси, измененията в климата, миграционните процеси, пандемията и недостигът на питейна вода в гъсто населени региони са само част от новите заплахи пред международния мир. Макар да има опити за сътрудничество по отношение на някои проблеми, изостящата се конкуренция между държавите блокира възможността за намиране на балансирани решения.
- Увеличаване на хаоса в системата- всички тези обстоятелства не съществуват изолирано, а представляват мащабен микс, в който взаимо-

действат и изграждат международна среда с безпрецедентни свойства. Поради тази причина множество субекти се оказват неподготвени за новите реалности и това спомага за отнемане на монопола на силата от държавите в полза на други играчи. Събития далеч отвъд границите на държавите оказват влияние върху тяхното развитие, постигане на консенсус в международните организации става все по-трудно, а международното право е неефективно средство за установяване на общи правила и норми на международната сцена. Всички субекти са принудени да вземат своите решения в хаотична среда, в която непредвидимостта е перманентно свойство и където самите субекти със своите действия допринасят за безпорядъка в системата.

Схващането, че ако еднополюсният модел бъде заменен ще се възцари международна хармония и "справедлив" ред, е погрешно и не би могло да служи като аргумент в анализа на международната сигурност. Независимо дали се касае за една, две или множество доминиращи сили, международните отношения запазват своите исторически доказани принципи. Ако се направи паралел с историята, многополюсният модел ще означава изключително напрегнат и размирен строй, в който четири или повече равностойни субекти ще доминират в определени региони, ще гледат с подозрение едни на други и непрекъснато ще тестват взаимните си намерения и готовност да защитават своите интереси. Средни и малки държави ще попаднат доброволно или принудително под влиянието на някоя от тези сили и по този начин отношенията им с останалите ще бъдат непълноценни. Конкуренцията между големите сили ще бъде ясно видима във всички аспекти на международните отношения, включително и в международните организации, а рискът от противопоставяне ще бъде увеличен. Многополюсният ред не означава разбирателство и хармония, а объркване и несъгласие, ред, в който няколко равностойни Велики сили непрекъснато ще търсят начин да спечелят превъзходство над останалите и да разширят сферата си на влияние. Това все пак може да доведе до сдържане между няколко от тях, но "сдържане" съвсем не означава липса на конфронтация. Ясно видимата силова йерархия в еднополюсния модел е основният фактор, който я прави по-стабилна в сравнение с многополюсната алтернатива.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. *Nye, Joseph Jr., "The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone", New York, Oxford University Press, 2002*
2. *Tooze, Adam, "Crashed- How a Decade of Financial Crises Changed the World, Penguin, 2018*
3. *Amin, Samir, "Beyond US Hegemony? A Prospects for a Multipolar world", London/New York, ZED Books, 2006*
4. *Kupchan, Charles A., "Power in transition: The peaceful change in international order", New York, United Nations University Press, 2001*
5. *Hiro Dilip, "After Empire: The Birth of a Multipolar World", Nation Books, 2010*
6. *Фрийдман, Томас, "Светът е плосък", София, ИК Обсидиан, 2006*
7. *Kagan, Robert, "The world America made", Vintage, 2013*
8. *Bennett, James, Michael Lotus, "America 3.0: Rebooting American Prosperity in the 21st Century-Why America's Greatest Days Are Yet to Come", Encounter Books, 2013*
9. *Friedman, George, "The next decade- Empire and Republic in a changing world", Anchor, 2012*
10. *Fukuyama, Francis, "America at the Crossroads", Yale University Press, 2006*
11. *Kissinger, Henry, "World Order", Penguin Books, 2015*
12. *Kagan, Robert, "The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World", Vintage, 2019*

1 Nye, Joseph Jr., "The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone", New York, Oxford University Press, 2002, p. 140

2 Tooze, Adam, "Crashed- How a Decade of Financial Crises Changed the World, Penguin, 2018

3 Amin, Samir, "Beyond US Hegemony? A Prospects for a Multipolar world", London/New York, ZED Books, 2006

4 Kupchan, Charles A., "Power in transition: The peaceful change in international order", New York, United Nations University Press, 2001

5 Hiro Dilip, "After Empire: The Birth of a Multipolar World", Nation Books, 2010

6 Фрийдман, Томас, "Светът е плосък", София, ИК Обсидиан, 2006

7 Kagan, Robert, "The world America made", Vintage, 2013

8 Bennett, James, Michael Lotus, "America 3.0: Rebooting American Prosperity in the 21st Century-Why America's Greatest Days Are Yet to Come", Encounter Books, 2013

9 Friedman, George, "The next decade- Empire and Republic in a changing world", Anchor, 2012

10 Fukuyama, Francis, "America at the Crossroads", Yale University Press, 2006, p. 188